

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	İnceleme Makalesi	Yıl	2025
Gönderi Tarihi	17.03.2025	Cilt	7
Kabul Tarihi	11.05.2025	Sayı	1
Yayın Tarihi	30.06.2025	ss.	70-85
DOI	10.51177/kayusosder.1659182		

İbn Teymiyye'ye göre Ef'âli'l-İbâd*^Δ

The concept of human actions (Af'âl Al-'Ibâd) according to Ibn Taymiyyah.

Ubade KORC ¹
 Ahmet YALÇIN ²

Öz

Bu çalışma, İbn Teymiyye'nin insan fiilleri konusundaki yaklaşımını ele almakta ve onun İslam düşüncesindeki özgün konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. İbn Teymiyye, Hanbeli mezhebi içerisinde yetişmiş olmakla birlikte, geleneksel görüşlere eleştirel bir bakış getirmiş ve özgün bir düşünce sistemi geliştirmiştir. Cebriyye'nin insan iradesini tümüyle reddeden görüşü ile Kaderiyye'nin insanı tamamen özgür gören anlayışı arasında orta bir yol benimsemiştir. Ona göre, Allah'ın ilmi ve kudreti her şeyi kuşatır; ancak insan, tercih yapabilme yetisine sahiptir. İnsan fiilleri, onun iradesiyle meydana gelir; fakat bu fiillerin yaratılması Allah'a aittir. Araştırmada, İbn Teymiyye'nin akıl ve nakil arasında kurduğu denge esas alınarak meseleye yaklaşılmıştır. Çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve metin çözümlemesi olup, onun kader anlayışının klasik yaklaşımlara eleştirel bir alternatif sunduğu ortaya konmuştur. Sonuç olarak İbn Teymiyye'nin görüşleri hem insanın sorumluluğunu hem de Allah'ın mutlak kudretini esas alarak İslam düşüncesinde dengeli bir kader tasavvuru geliştirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Kulların Fiilleri, Cebriyye, Mu'tezile, İbn Teymiyye

Abstract

This study examines Ibn Taymiyyah's approach to human actions and aims to highlight his unique position within Islamic thought. Although Ibn Taymiyyah was raised within the Hanbali

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri Üniversitesi, DİİF, obadakorj@yahoo.com

² Doç. Dr. Kayseri Üniversitesi, DİİF, ahmetyalcin@kayseri.edu.tr

school, he brought a critical perspective to traditional views and developed an original system of thought. He adopted a middle path between the views of the Jabriyyah, who completely denied human will, and the Qadariyyah, who asserted absolute human freedom. According to him, Allah's knowledge and power encompass everything; however, human beings possess the ability to make choices. Human actions occur through their own volition, yet their creation ultimately belongs to Allah. In this study, the issue is approached based on the balance Ibn Taymiyyah established between reason ('aql) and revelation (naql). The method of the study involves literature review and textual analysis, aiming to demonstrate that his understanding of divine decree offers a critical alternative to classical approaches. The findings reveal that Ibn Taymiyyah's views establish a balanced conception of predestination, affirming both human responsibility and the absolute power of Allah within Islamic thought.

Keywords: Kalam, Human Actions, Jabriyya, Mu'tazila, Ibn Taymiyya

1. Giriş

İslam düşüncesinde insanın fiilleri (ef'âli'l-ibâd) meselesi, tarih boyunca kelim ekolleri arasında önemli tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmaların merkezinde, insanın eylemlerinin kendi iradesiyle mi yoksa Allah'ın mutlak kudreti altında mı gerçekleştiği sorusu bulunmaktadır. Bu bağlamda, Cebriyye insanın fiillerinde irade sahibi olmadığını ve her şeyin Allah'ın mutlak takdiriyle gerçekleştiğini ileri sürerken, Mu'tezile insanın tamamen özgür iradeye sahip olduğunu savunmuştur. Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi Sünnî kelim ekolleri ise bu iki uç görüş arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

İbn Teymiyye (1263-1328), klasik kelim ekollerine eleştirel bir yaklaşım sergileyerek, insan fiilleri konusundaki tartışmalara özgün katkılar sunmuştur. Ona göre insanın fiilleri, ne tamamen Allah'ın zorlayıcı kudreti altında ne de mutlak anlamda insanın bağımsız iradesine tabidir. İbn Teymiyye, insanın irade sahibi olduğunu ancak bu iradenin Allah'ın bilgisi ve kudreti ile uyumlu bir şekilde gerçekleştiğini savunarak, dengeli bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yönüyle hem Cebriyye gibi insan iradesini reddeden hem de Mu'tezile gibi insan iradesini aşırı vurgulayan akımlarla fikrîsel bir mücadeleye girişmiştir.

Bu makalede, İbn Teymiyye'nin ef'âli'l-ibâd konusundaki temel görüşleri ele alınacak, onun irade, kader ve sorumluluk anlayışı derinlemesine incelenecektir. Aynı zamanda, İbn Teymiyye'nin bu görüşlerinin İslam düşüncesindeki diğer yaklaşımlar karşısındaki konumu değerlendirilecektir.

İbn Teymiyye'nin kader ve insan fiilleri konusundaki görüşleri, çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Geleneksel kaynaklar arasında, onun düşüncelerini içeren Mecmû'u'l-Fetâvâ gibi eserler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, çağdaş araştırmacılar İbn Teymiyye'nin kelimî ve felsefî düşüncelerine dair farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle Muhammed Ebu Zehra ve Raşid Gannuşî gibi isimler, onun kelimî görüşlerini detaylı bir şekilde analiz etmiştir.

Bu çalışma, İbn Teymiyye'nin insan fiilleri konusundaki yaklaşımını incelerken hem klasik hem de modern literatürü dikkate alarak mevcut çalışmaların bir sentezini sunmayı amaçlamaktadır. Böylece, onun düşüncesinin tarihî bağlamı ve modern İslam düşüncesindeki etkisi kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Öncelikle, İbn Teymiyye'nin birincil kaynakları incelenmiş ve onun ef'âli'l-ibâd konusundaki görüşleri doğrudan kendi eserlerinden tespit edilmiştir. Ardından, bu görüşlerin klasik kelim

ekleriyle ilişkisi ele alınmış ve literatürdeki ikincil kaynaklar aracılığıyla karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında aşağıdaki yöntemler benimsenmiştir:

- Tarihsel Yöntem: İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemin ilmî ve siyasî atmosferi göz önünde bulundurularak, düşüncelerinin şekillenme süreci analiz edilmiştir.
- Metin Analizi: İbn Teymiyye'nin eserleri incelenerek onun kader ve insan fiilleri konusundaki görüşleri belirlenmiştir.
- Karşılaştırmalı Yöntem: İbn Teymiyye'nin görüşleri, klasik kelim ekleriyle karşılaştırılarak farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmuştur.

Bu çalışma, İbn Teymiyye'nin kader ve insan fiilleri konusundaki görüşlerine odaklanmaktadır. Onun genel kelamî ve felsefî düşüncesi kapsam dışında tutulmuş olup, yalnızca irade, kader ve insan sorumluluğu çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır. Ayrıca, çalışma İbn Teymiyye'nin birincil kaynakları ile modern akademik literatür çerçevesinde sınırlandırılmış olup, popüler veya spekülâtif yorumlara yer verilmemiştir.

Bu makalede, öncelikle İbn Teymiyye'nin hayatı ve kişiliği ele alınacak; yaşadığı dönem, nesebi, memleketi, bilimsel yetişme süreci ve kültürel çevresi ile eserleri genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Ardından, kader ve insan fiilleri problemi incelenecek; kader meselesinin tarihsel gelişimi, farklı görüşler ve ilahi takdirin evrende ve insanda etkisi üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin kader anlayışında benimsediği orta yol yaklaşımı detaylandırılacaktır. Son bölümde ise İbn Teymiyye'nin insan fiillerine (ef'âl-i ibâd) dair görüşleri eleştirel bir perspektifle ele alınacak; Cebriyye ve Kaderiyye görüşlerine yönelttiği eleştiriler ile kendi görüşü kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir. Özellikle Allah'ın kudreti, bilgisi (kaderin önceden belirlenmesi) ve insan iradesi arasındaki ilişki, İbn Teymiyye'nin özgün yaklaşımı çerçevesinde analiz edilecektir.

Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin insan fiilleri konusundaki özgün yaklaşımı, İslam düşüncesindeki yerini belirlemek amacıyla ele alınacaktır.

2. İbn Teymiyye'nin hayatı, kişiliği

2.1. Dönemi

İbn Teymiyye, Moğol istilasının İslam dünyasını sardığı, Müslümanların zor dönemler yaşadığı bir zamanda küçük yaşta ailesiyle birlikte Harran'dan Şam'a göç etmek durumunda kalmıştır. Burada ilmi çevrelerde yetişen ve zamanla kendisi de müderrislik yapmaya başlayan İbn Teymiyye etkin bir şahsiyete dönüştü (Hayreddin Zirikli, 1997, s. 486; Hilmi, 2014, s. 26; Kesir, 2007, s. 287; Kütübî, 1973, s. 74; Zeheri, 2007, s. 293). Bu dönemde Müslümanlar, kabile taassubu, mezhepler ve ayrışmalar üzerine kurulu devletçiklere bölünerek siyasi olarak parçalanmışlık içerisindeydi. Bu durum, düşüncede donukluk, genel olarak dini kültürün, özellikle de fıkıh ve kelâmın, yenilenen gerçeklikten kopuşuna yol açmıştı. Bu ayrışma, Müslümanların güç kaynakları olan Kur'an ve sünnetten doğan hareket ve dinamiklerinden uzaklaşarak, eski âlimlerin sözlerini tekrarlamakla yetinmelerine neden olmuştur (Zehra, 2011, s. 509).

İbn Teymiyye ilim ve ıslah alanında gayretler gösteren bir şahsiyet olarak, İslami kültürün köklerine, kitap ve sünnet'e, selef-i salihin ve mezhep âlimlerinin eserlerine derinlemesine vakıf olunan bir ilmi ortamda yetişmiştir. Bu ilmi çevreyi özümseyen genç

bir entelektüel merakıyla yalnızca bunlarla yetinmeyip, dönemin diğer kültürel birikimlerine de yönelmiştir. Kelam, felsefe, mantık, tasavvuf, edebiyat, usul, mezhepler ve dinler tarihi gibi çeşitli alanlarda da derinlemesine bilgi sahibi olmuştur (Yalçın, 2020, s. 138).

Hanbelî mezhebine mensup bir aileden gelmesi sebebiyle rivayet esaslı din anlayışına sahip olan İbn Teymiyye, kendince Şam topraklarında ıslah ve tebliğ faaliyeti yürütmüştür. İbn Teymiyye'nin öncüsü olduğu, talebelerinin de desteklediği ıslah hareketi, bölgede ortaya çıkan ve bidat kabul edilen düşünce ve uygulamalara karşı mücadele etmeye odaklanmıştır. İbn Teymiyye'nin hayatı, batıl ya da bidat kabul ettiği düşünce ve oluşumlara karşı giriştiği tartışmalar ile sünnet müdafaası mahiyetindeki telif ettiği eserlerle doludur (Gannuşî, 1999, s. 21). İbn Teymiyye'nin düşünceleri ile sosyal, siyasi ve kültürel çevresi arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koymak, dönemdeki düşünsel gelişmelerden haberdar olmayı gerekli kılar (Duman, 2018, s. 34). Hakkında detaylı bilgiler bulunan İbn Teymiyye'nin hayatı ve dönemine dair kısa bir özet ile yetinip, "kulların fiilleri" konusundaki düşüncelerini ele alırken bu noktaları derinleştireceğiz. (Zehra, 2011, s. 555).

Yedi yaşına kadar bu memleketinde kalan İbn Teymiyye, bu dönemde bölgeyi kasıp kavuran Moğol istilasının şiddetli saldırıları karşısında ailesiyle birlikte Şam'a doğru yola çıktı. Ailesi, gece yolculuk yaparak ve gündüzleri saklanarak, tehlikelerle dolu bu yolculukta azık ve binek kıtlığına rağmen kitapları yanlarında taşıdı. Ancak Şam'a vardıklarında güvenli bir sığınak bulabilen ailenin yaptığı bu tehlikeli yolculuk, İbn Teymiyye'nin kişiliğinde derin izler bırakmış, Moğol istilacılara karşı nefret duygusu beslemesine neden olmuştur (Gannuşî, 1999, s. 22).

Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin hayatını kalemi, dili ve kılıcıyla Moğol istilacılara karşı direnerek geçirmesi şaşırtıcı değildir. O, hem yöneticileri hem de halkı işgalcilere karşı harekete geçmeye teşvik etmiş, Müslümanları bidatlar ve cebrî inançlardan kurtarmaya çalışmıştır. İbn Teymiyye'ye göre, bu bidatlar ve farklı inançlar Müslümanların enerjisini tüketen birer unsur olmuş, güçlerini zayıflatmış, cihad ve içtihad ruhunu öldürmüştür (Duman, 2018, s. 34).

Bu göçmen aile Şam'a yerleşir yerleşmez, İbn Teymiyye'nin babası Şeyh Şihabeddin'in ilimdeki şöhreti hızla yayıldı. Şam gibi köklü bir ilim merkezinde, halk onun derslerine ve vaazlarına ilgi gösterdi. Emevi Camii'nde ders verme yetkisi kazandı ve ayrıca oğlu Takiyyüddin'in yetiştiği Darülhadis Sükkeriyye Medresesi'nin de şeyhliğini üstlendi. Şeyh Şihabeddin, Hanbeli mezhebinin meşhur âlimlerinden biri olup, ilmi atalarından miras almıştı. Güçlü hafızası, geniş bilgi birikimi, keskin zekâsı ve ilim aşkıyla tanınmıştı. Bu özellikler, onun birinci dereceden hocası olduğu oğlu İbn Teymiyye'de de belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır (Gannuşî, 1999, s. 22).

2.2. İlmî ve kültürel ortam

Takiyyüddin İbn Teymiyye, bu aile ortamında yetişmiş, çocuk yaşta Kur'an'ı hıfz etmiş ve onunla iç dünyası aydınlanmıştır. Bu etki, hayatının son anına kadar kendisini derinden etkilemiştir. Babasından Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra hadis ve fıkıh dersleri almış; dil bilimleri, usul ve diğer dini ilimleri ise birçok farklı hocadan öğrenmiştir. Küçüklüğünden itibaren belirgin olan üç özelliği, büyüdüğünde olgunlaşarak meyvelerini vermiştir: Birincisi, ciddiyet ve gayretle ilme ve ilmi çalışmalara erken yaşta yönelmesi, çocuk oyunlarından ve eğlencelerinden uzak durması; ikincisi, etrafındaki her şeyi algılama ve anlama yeteneğinin açık olması; üçüncüsü ise keskin hafızası, derin zihni, düzgün düşünce yapısı ve zekâsıdır (Zehra, 2011, s. 557).

Döneminde Şam, ilim başkentlerinden biri olup, bu konuda dünyada sadece Kahire ile yarışabilecek düzeydeydi. Özellikle Bağdat'ın düşüşünden sonra birçok âlimin Şam'a sığınması, şehrin ilmi zenginliğini daha da artırmıştır. Takiyyüddin İbn Teymiyye, bu zengin kültürel ortamdan büyük ölçüde faydalanmış; ailesinin miras olarak aktardığı dil, şeriat ve akaid ilimlerine ek olarak, kelam, felsefe, matematik, cebir ve dinler tarihi gibi alanlarda da uzmanlaşarak derinlemesine incelemeler yapmıştır (Duman, 2018, s. 33).

İbn Teymiyye'nin mezhebi, birleştirme ve uzlaştırma temeline dayanan bir mezheptir; İslam'ın farklı mezheplerine haklarını veren bir yaklaşımdır. Bu, onun "el-Vâsıtiyye" ve "Minhâcü's-Sünne" adlı eserlerinde de belirttiği gibi, kendisinin de ifade ettiği bir özelliktir. İbn Teymiyye burada şöyle der: "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, ümmetin farklı fırkaları arasında orta bir yoldadır; tıpkı İslam milletinin diğer milletler arasında orta yol olması gibi. Allah'ın sıfatları konusunda, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Cehmiyye'nin ta'tilci anlayışı ile Müşebbihe'nin teşbihçi anlayışı arasında orta yoldadır. Kulların fiilleri konusunda ise Ehl-i Sünnet, Kaderiyye ile Cebriyye arasında bir denge kurar. Allah'ın vaadi ve tehdidi konusunda, Ehl-i Sünnet, Mürcie ile Vaidiyye'den farklı bir duruş sergiler. İman ve din konularında, Hariciler ve Mu'tezile ile Mürcie ve Cehmiyye arasında orta yolu benimserler. Ashab-ı Kiram konusunda ise, Rafıziler ile Hariciler arasında bir denge kurarlar." Bu şekilde, İbn Teymiyye'nin reformcu yaklaşımı, selef ve halef ilimleri arasında, eskiyi koruma ile yenilik ve ilerlemeye yönelme arasında bir denge kurmayı amaçlamıştır (el-Harrani, 2011).

İbn Teymiyye'nin düşüncesinde, İslam ümmeti bir vadide, saf İslam ise başka bir vadidedir. Bu ayrışma Müslümanların geri kalmışlığının ve çöküşünün gerçek sebebidir. İbn Teymiyye'nin ve ondan sonra gelen bütün reformcuların da iddia ettiği gibi, bu ümmetin ancak İslam'ın ilk dönemlerindeki yöntemle düzelebilecektir. Bu nedenle, İmam Malik'in şu sözünü şiar edinmiştir: "Bu ümmetin sonu, ancak ilk başı ne ile düzeldiyse onunla düzelir." (Gannuşî, 1999, s. 25).

İbn Teymiyye, filozofların yöntemlerine karşı, şeriatı aklın ve felsefenin üstünde tutan selefin yöntemini savunmuş, şeriat ile akıl ve felsefe arasında gerçek bir çelişkinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, fıkıhçıların katı ve bağınaz tutumlarına karşı içtihadı teşvik etmiş ve ihtilafli meseleleri Kur'an ve Sünnet ışığında değerlendirmeye çağırmıştır.

2.3. Eserleri

İbn Teymiyye, ölümünden sonra geriye, geniş kapsamlı ve derin bir entelektüel miras bırakmıştır. Bu miras, iki yüzü aşkın eseri içermektedir. Tefsir alanında, Kur'an'a dair bir tefsir tamamlamamış olsa da çeşitli ayetler üzerine yazdığı kapsamlı tefsir çalışmaları ve metodolojik risaleleri önemli bir yer tutar. Akâid alanında, "Kitabül-İstikame", "Minhâc es-Sünne en-Nebeviyye" gibi eserlerle İslam akidesi üzerine derinlemesine görüşler sunmuştur. Felsefe ve mantıkla ilgili olarak, "Kitab en-Nakd el-Mantık" ve "Red ale'l-Mantikiyyin" gibi eserlerinde Yunan mantığının eleştirisini yapmıştır. Fıkıh ve usul alanındaki çalışmaları ise oldukça geniş bir yelpazeye yayılmakta olup, fetvalarını otuz ciltte toplamıştır. Bu eserlerin tümü, onun düşünsel derinliğini ve entelektüel çeşitliliğini gözler önüne serer. (Duman, 2018, s. 44; Gannuşî, 1999, s. 32; Zehra, 2011, s. 564).

3. Kader ve insan fiilleri problemi

Kader, Zorluk bir meseledir ve bu Zorluk, onun Allah'ın sıfatlarıyla, evrenle ve insanla ilişkilendirilmesinden kaynaklanır. Bu sıfatlar, Allah'ın birliği, yaratması, gücü, iradesi, bilgisi ve hikmeti gibi, insanın sınırlı aklının kuşatamayacağı kavram ve konulardır. Ayrıca, bu sıfatlar, kulların eylemleri ve evrenin hareketleriyle de ilişkilidir. Bu sebeple, meselenin sağlıklı temellendirilebilmesi için, bu konuyu oluşturan önemli unsurların analizi önem arz etmektedir. Bu sayede, kapalı yönlerin açıklığa kavuşması kolaylaşacaktır.

İnsanlar, doğada meydana gelen olaylar arasında sürekli ve düzenli bir ilişki olduğunu fark etmişlerdir. Bu ilişki, yağmurun bulutlarla ilişkilendirilmesi, yağmurun toprağı yeşertmesi ve üreme süreci ile cinsler arasındaki münasebet gibi, doğal olayların anlaşılmasına ve bunlarla etkileşime girilmesine yardımcı olmuştur. Bu, onlara bu düzenin ardındaki yaratıcı gücü kavramaları ve bu düzenin arkasındaki yaratıcı gücü sağlıklı algılamaları için bir fırsat sağlamıştır (Gannuşi, 1999, s. 35).

Metafizik yönü bulunan bir varlık olarak insanın, içinde yaşadığı düzenle ilişkisi sadece pratik faydalanma seviyesinde kalmamıştır. Bu düzenin yaratıcısını ve sebepler arasındaki ilişkinin doğasını sorgulamıştır. Bu, bir yandan sebepler arasındaki bağlantının zorunlu olduğu bir sistemde, diğer yandan yaratıcı güce karşı inançta, Allah'ın yaratma yetkisinin sınırsız olduğu ve Allah'ın zaman ve mekânın tamamını bildiği ve kontrol ettiği inancında nasıl bir uyum sağlanacağı sorusunu gündeme getirir. İnsanın bu durumda ne yapması gerekmektedir? Allah'ın iradesi her şeyi kapsar mı? Dünyada meydana gelen kötülükler Allah'ın iradesiyle midir? İnsanın sorumluluğu nedir? Bu sorun, Allah'ın zulmetmekten tenzih edilmesi gerektiği durumlarda nasıl çözülür?

Kader, evren ve insanı saran bu sistem, insan zihnini meşgul eden ve araştırmalara konu olan gizemli bir sorundur. İbn Teymiyye, bu konuda şöyle der: "İnsanların zihninde, bu mesele hakkında büyük bir tahayyül var." (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 2). Bu durum gerçekten insan aklını zorlayan bir meseledir. Bu konuda birçok akıl yürütülmüş, fikirler çatışmış ve neticede belirli bir düşünce üzerinde ittifak edilememiştir. İslam düşünce tarihinde bazı kesimler, bu konuyu Allah'tan gelen bir vahiy olmadan gündeme getirmenin uygun olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Kadercilerle yapılan tartışmalarda ise, onlara şu şekilde hitap etmiştir: (Bilmiyor musunuz ki, kader hakkında düşünen kişi, güneş ışığında gözlerini kamaştıran kimse gibidir. Ne kadar çok bakarsa, o kadar çok şaşkına döner) (Gannuşi, 1999, s. 37).

Kader konusu, varoluşundan beri insan zihninin karşılaştığı en zorlu problemlerden biridir. Tarih boyunca, insanlık bu konuda farklı fikirler ileri sürmüş, farklı görüşler benimsemiş ve bu konuda fikir birliği sağlayamamıştır. Bu, insan aklının karşı karşıya kaldığı en karmaşık problemlerden biridir. İslam düşüncesinde kader konusu nasıl ele alınmış ve İbn Teymiyye'nin bu konuda ne düşündüğüne geçmeden evvel tarihsel süreçte kadere dair gelişen düşüncelere bakmak konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.1. Kader konusu ve tarihsel gelişimi

Öncelikle kader kelimesinin dilsel (lügavi) anlamı, sözlüklerde "ölçmek, takdir etmek, bir şeyin miktarını belirlemek" gibi anlamlara gelir. Kader, Arapça "k-d-r" kökünden türemiştir ve bir işin belirli bir ölçü ve plana göre yapılmasını ifade eder.

Terimsel (ıstılahi) anlamda ise kader, Allah'ın ezelden ebede kadar olacak her şeyi ilmiyle bilmesi, takdir etmesi ve her varlığa belirli bir ölçü, şekil ve zaman tayin etmesi

anlamına gelir. İslam kelamında kader, sadece Allah'ın bilgisi değil, aynı zamanda iradesi, kudreti ve yaratmasıyla da ilişkilidir. Böylece kader, evrendeki her olayın Allah'ın iradesi ve bilgisi çerçevesinde belirlenmiş olduğunu ifade eden temel bir inanç ilkesidir.

Babiller: Babillilerin gökyüzüne büyük ilgisi vardı ve insanların kaderlerini yıldızların konumlarıyla ilişkilendirirlerdi. Bazı yıldızların insanlar için mutluluk getirdiğine, bazılarının ise talihsizliği getirdiğine inanırlardı (Gannuşı, 1999, s. 39).

Hintliler: Hintliler için kadere, "karma" deniliyordu ve zamana, mekâna, yaratıcıya ve yaratılmışlara mutlak bir hâkimiyet atfediliyordu (Gannuşı, 1999, s. 39).

Eski Mısırlılar: Eski Mısırlılar, ölüm sonrası mahkemeleri yöneten çok sayıda tanrının varlığına inanırlardı. Bu, insanın en azından bir ölçüde özgür olduğu anlamına geliyordu (Gannuşı, 1999, s. 39).

Farslar: Farslar arasında birçok farklı din yaygın olup, en önemlisi Zerdüştlüktür. Bu düşünce, mutlak iyinin ve mükemmelliğin nasıl mutlak kötülüğü ve eksikliği üretebileceği sorusuyla başa çıkmakta zorlandı. Bu zorluğu aşmak için, bu dünyada iyilik ve kötülük tanrılarının mücadelesiyle ilgili inançlar geliştirildi (Gannuşı, 1999, s. 39).

İslam Öncesi Araplar: İslam öncesi Araplar, putperestti ve bu putlara boyun eğip onları hoşnut etmek için birçok farklı yöntem kullanıyorlardı. Bu, onları bir tür bağımlılığa sürükledi ve Kur'an, bu durumu birçok yerde ele aldı ve onları akli devre dışı bırakan bu düşüncelerden kurtarmaya çalıştı (Gannuşı, 1999, s. 39).

Yunan mitolojisinde: Yunan mitolojisinde kader, insanları kovalayan ve onlara ceza veren zalim bir güç olarak tasvir edilir (Gannuşı, 1999, s. 39).

Platon, öğretmeni Sokrates gibi, bilginin iyilik olduğuna ve cehaletin kötülük olduğuna inanıyordu. İnsanın kötülük yapmasının nedeni, cehaleti ve karmaşayı anlamamasıydı. Bu nedenle, dünyadaki kötülüğün kaynağı cehaletti ve tanrılar, iyiliğin kendisi oldukları için, kötülükten sorumlu tutulamazdı. Tanrı, kötülüğü istememiş olsa da izin vermiştir, çünkü kötülük mevcuttur, lakin Tanrı'nın tasarrufundan değildir (İmara, 1998, s. 21).

Aristoteles, Tanrıyı, evrendeki hareketi başlatan ilk neden olarak görüyordu ve evrendeki olaylardan bağımsız olduğu için ne iyilik ne de kötülük yapabileceğini savunuyordu. Tanrı, mutlak mükemmelliğe sahip olduğu için, kendi varlığına odaklanır ve insanın özgür iradesine karışmaz. Bu nedenle, insan özgürdür ve kendi seçimlerini yapar (İmara, 1998, s. 21).

Tarihsel süreçte bu şekilde gelişme gösteren kader anlayışı, İslam düşüncesinde çözülmesi gereken büyük bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda, Allah'ın mutlak iradesi, insanın özgürlüğü ve sorumluluğu arasında uyum ve uzlaşma sağlanması şeklinde farklı görüşler var olagelmıştır.

3.2. Kader meselesindeki farklı görüşler

Kader meselesi üzerinde aralarındaki farklılıklar nazarı itibara alınarak üç temel görüş belirlenebilir:

Birinci Görüş: İnsanın özgürlüğünün reddi, Müslümanlar arasında önemli bir rol oynamış olan Cehmîler tarafından yönlendirilen bir akımdır. Onlar, insanın fiil yapma yeteneğine ve iradesine sahip olmadığını savunurlar. İnsan, yaratılmış diğer varlıklar gibi davranmaya zorlanır ve eylemlerinin gerçek faili olarak Allah kabul edilir. Bu anlayışa göre insan, evrende hüküm süren zorunluluğa tabi kılınmıştır ve insan hayatı, tüm varlıklar gibi, zorunlu süreçlerin bir parçası olarak şekillenir. Cehmiyye'ye ait metinler,

insanın eylemlerinde gerçek bir etkiye sahip olduğunu reddeder ve fiillerin insan iradesine dayandığı düşüncesini kabul etmez (Yeprem, 1984, s. 72).

İkinci Görüş: İnsan iradesinin özgürlüğüne, görevlendirme, ödüllendirme ve cezalandırmaya ilişkin meşruiyete büyük bir tutkuyla bağlı olan Ma'bed el-Cuhenî(ö 80 h) ve Geylân ed-Dimeşkî (ö 106 h) ile başlar. Bu çağrının gerisinde siyasi bir arka plan vardır. Emevilerin, iktidarlarını güçlendirmek için kader prensibini benimsemeyenlerin ayaklanmasını bastırmak amacıyla örgütlediği bir isyan olarak algılanır, bu iki adam yakalanır ve işkence edilerek öldürülür (Yeprem, 1984, s. 115). İslam düşüncesinde makbul görülen ekolün kurucusu Vasıl bin Atâ'dır (ö. 131 h). Muhalifleri, bu ekolü "Kaderiyye" olarak adlandırmış ve öğretilerini sapkınlık olarak değerlendirmiştir. Çünkü onların, iki yaratıcı kabul ettiklerini iddia ederler: Allah insanı yaratır ve insan da eylemlerini yaratır. Ancak, onlar bu adlandırmayı reddeder ve rakiplerine bu adla yüklenirler (Abdulcabbar, s. 65).

Üçüncü Görüş: İbn Teymiyye, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, insanın ise eylemlerini gerçekleştirmek için Allah tarafından bilgi ve iradeyle donatıldığını savunur. Allah'ın iradesi ve eylem yeteneğiyle meydana getirilen bu eylem, kulun yeteneği ve iradesi içinde bir kazanç/kesb olur. Bu sebeple eylem, Allah tarafından yaratılan bir şey iken, kulun yeteneği ve iradesi için de bir kazanç olarak adlandırılır. İbn Teymiyye, insanın, yaratıcılıkta Allah'a ortak olması şeklinde anlaşılan Mu'tezile anlayışa karşı çıkar (Işık, 2018, s. 164).

3.3. İlahi takdir: Evren ve insanda etki ve nedensellik

Evrenle ilahi takdir arasındaki ilişki, özellikle evrenin ve insanın hareketini yöneten nedensellik düzeni altında ele alındığında, sorgulanmaktadır. Bu ilişkiyi anlamak, takdir ile nedensellik sistemi arasındaki bağlantıyı araştırmayı gerektirir.

Bu bağlamda, Müslüman düşünürlerin Allah'ın niteliklerini ve bunların evren ve insanla olan ilişkilerini keşfetmeye yönelik çabaları, onları nedensellik meselesini derinlemesine incelemeye yönlendirdi. Bu çerçevede, Cehmî düşünce, nedenselliği tamamen reddeden bir pozisyon benimsedi ve Allah'ın yüceliği, O'nun dışında hiçbir şeyin veya bireyin etkisinin olmadığını gerektirdiği için, Allah'ın tek faal olduğunu ilan etti (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 70).

Öte yandan, Mu'tezile, sebep ve sonuç arasındaki zorunlu ilişkiyi vurguladı. Sebeplerin dışsal bir etkiye ihtiyaç duymadan etkin olduğunu, kendi başına hareket kabiliyetine sahip olduğunu ve sebebin her zaman sonucundan önce geldiğini belirtti; sonucun sebebinin öncesinden alması imkânsız olduğundan, aralarındaki ilişki üretim ve etkileşimle nitelendirilir (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 76).

Bu düşünce ve inanç bağlamında, İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, fıkhıta taklit, akaitte cebir, siyasi ve sosyal alanda zayıflık ve çözümlenin hâkim olduğu ilk dönemdi. İbn Teymiyye, bu zorluklarla mücadele etmek için Müslüman aklını taklit ve cebrin bağlarından kurtararak, aklın ve şeriatın etkinliğini selefin yöntemiyle canlandırmaya çalıştı. Nedensellik meselesi etrafında cebircilerin saldırılarına karşı İbn Teymiyye, düşünce ve inanç sahasındaki yozlaşmanın köklerini kazımak için akıl ve şeriatı kullanarak fikrî bir ıslah hareketi başlattı (Gannuşî, 1999, s. 71).

İbn Teymiyye'nin nedensellik meselesine yaklaşımı, sebeplerin varlığını inkâr eden cebrî pozisyonu reddetmesiyle karakterizedir. Sebeplerin tamamen inkârı, onların varlığını yokluğuna eşitleyeceği için, bu durumu dünyada gerçekleşen olaylar ile ilahi irade arasındaki ilişkiyi anlamada ciddi bir hata olarak görür (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

3.4. İbn Teymiyye'nin ilahî takdir anlayışı: Orta bir duruş

İslam düşünürlerinin takdir konusundaki farklı görüşlerine bakıldığında, ortaya üç temel pozisyon çıkmaktadır: Cebrî (zorlayıcı) pozisyon, Mu'tezile pozisyonu ve orta/vasat bir duruş.

Mu'tezile mezhebi, hayvanların ve diğer varlıkların eylemleri ile insan eylemleri arasında bir ayırım yapmıştır. Onlara göre, canlılar bağımsız bir irade tarafından yaratılan eylemlerde bulunurken, cansız varlıkların eylemleri doğal zorunluluktan kaynaklanmaktadır (Abdulcabbar, s. 329; Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99; Gannuşi, 19994, s. 71).

İbn Teymiyye, bu iki pozisyonu dinî, aklî ve selefi (İslam'ın ilk dönemleri) görüşlerle uyumsuz olarak değerlendirmiştir. Çünkü sadece sebeplerin varlığı, sonucun meydana gelmesini garanti etmez. Örneğin, yağmur yağarsa ve tohum ekilirse, bitkinin büyümesi garanti değildir. Bu durumda, Allah'ın izni olmadan ve onun kararına göre her şeyin gerçekleşmesi için koşulların tamamlanması ve engellerin ortadan kaldırılması gerekir. İbn Teymiyye, sebeplerin etkinliğini ve onların sonuçlarla sıkı sıkıya bağlılığını vurgular. Bu ilişki sadece alışılmış bir ardışıklık değil, aynı zamanda etki ve neden arasında bir ilişkidir (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 76).

İbn Teymiyye, bu noktada örnekler kullanır. İnsan, yemek ve içmek suretiyle su ihtiyacını giderir ve doyar. Allah, susamanın giderilmesi ve doygunluğun, içmenin ve yemenin birer sonucu olduğuna sıkı sıkıya bağlamıştır. Ancak bu, evrenin mekanik bir görüşünü ya da tabiatta Allah'ın varlığından bağımsız olan zorunluluğu doğrulamaz. Eğer Allah isteseydi, insanı yemek yemeden veya içmeden doyurabilir ve sulayabilirdi. Bu nedenle, doyumun, yemeğin ardından meydana gelmesi tamamen insanın etkisi altında değildir. Eğer insan, sonuçları belirleyen nedenleri olarak sebeplere bağımsız bir güç atfederse, bu Allah'a ortak koşmak ve dinin kutsallığını zedelemek anlamına gelir. Çünkü sebepler, akılda bir eksiklik olarak görülür ve sebeplerden yüz çevirmek, dini değerleri zedeleyen bir eylem olarak görülür. Bu nedenle, kişinin kalbi, sebeplerden ziyade Allah'a dayanmalıdır. Allah, dünya ve ahirette onu iyileştirecek sebepleri kolaylaştırır. Eğer kişiye, o sebeplerin etkisi altında olduğu ve onları yerine getirmesi gerektiği emredilmişse, o zaman kişi, Allah'a güvenerek bu sebepleri kullanır. Bu, farzları yerine getirmek veya düşmanla mücadele etmek için silah kullanmak gibi, Allah'ın emirlerini yerine getirme çabasıdır. Sebeplerden kaçınmak, kişiyi aciz, sorumsuz ve kınanmış kılar (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 77).

4. İbn Teymiyye'de Ef'al-i İbad

Ef'al-i İbad, varlıkların doğasına yerleştirilmiş nedenler olduğunu görmüştük, yani tüm varlıkları yöneten ilahi düzeni ifade eder (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 76). Ancak bu düzen insan üzerinde nasıl tezahür eder, insan bu ilahi düzenin bir parçası olarak bu düzenle nasıl bir ilişki içindedir? İslam fırkaları, insan eylemi ve kader konusunda farklı görüşler serdetmiştir. Bu da yüzyıllar boyunca süregelen geniş çaplı tartışmalara yol açmış ve neticede üç ana görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur: Cebriyye görüşü ve Mu'tezile görüşü. İbn Teymiyye konuya dair eleştirel bir yaklaşım ortaya koymuştur.

4.1. Eleştirel yaklaşım

Selefi yöntemden hareketle İbn Teymiyye, bu görüşlerin akıl ilkeleri, Kitap ve Sünnet metinleri ve bu ümmetin en hayırlı asırlarında salih selef üzerindeki

uygulamalarla çeliştiğini belirtmiştir. Bu nedenle, içlerindeki gerçek payını kabul ederken, bu görüşleri çürütmek ve kusurlarını göstermek için büyük çaba harcamıştır.

4.1.1. Cebriyye görüşünün eleştirisi

İbn Teymiyye, Cebriyye'nin görüşünü şöyle tanımlar: Bunlar, kaderi doğrulayan ve Allah'ın her şeyin Rabbi olduğuna, Allah'ın dilediği şeyin olduğuna ve dilemediği şeyin olmadığına, her şeyin yaratıcısının O olduğuna inanan âlimler, ibadet edenler, kelam ve tasavvuf ehli bir topluluktur. Bu, kendiliğinden doğru bir yaklaşımdır ancak emir ve yasak, vaat ve tehditlere bağlı kalma hususunda yetersiz kalmışlardır (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

İbn Teymiyye, Cebriyye'nin görüşünün kökeninin, Allah'ın sıfatlarının iptal edilmesi, cebir ve ircâ hakkındaki düşünceleriyle tanınan Cehm b. Safvan'a dayandığını belirtir. Cehm'in görüşü, Emevi Devleti'nin sonlarına doğru, Kaderiyye, Mu'tezile ve diğerlerinin ortaya çıkışından sonra belirmiştir. Selef ve imamlar, Cehm'in Kaderiyye ve Mu'tezile'nin görüşlerine karşı çıktığı gibi, onun görüşünü de reddetmiş ve her iki grubu da sapkın ilan etmiştir. İbn Teymiyye, ilahi irade konusunda "Allah'ın dilediği oldu ve dilemediği olmadı" (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 78). İfadesiyle Cehmiyye ile aynı fikirde olmasına rağmen, onların insanın zorunlu olarak hareketsiz olduğu ve hiçbir eylemi veya eylem yapma kapasitesi olmadığı yönündeki düşüncelerini reddeder.

İbn Teymiyye, Kur'an'ın insanların inanıp inkâr ettiklerini, eylemde bulunup çalıştıklarını, kazanç sağlayıp itaat ve isyan ettiklerini, namaz kılıp zekât verdiklerini, hac ve umre yaptıklarını, öldürüp zina ettiklerini, çaldıklarını, doğru söyleyip yalan söylediklerini, yediklerini, içtiklerini, savaştıklarını ve savaşa katıldıklarını bildirdiğini vurgular. Seleften ve sonraki imamlardan hiçbiri, insanın eylemde bulunmadığını, seçim yapma yetkisine veya iradesine sahip olmadığını söylememiştir; hiçbiri insanın mecazi anlamda bir eylemci/fail olduğunu söylememiş, tam tersine tümü insanın gerçek bir eylemci/fail olduğunu ve Allah'ın yaratıcının kendisi olduğunu kabul etmiştir (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

İbn Teymiyye'nin bu ılımlı yaklaşımı, onun Cehm'i aşırılık ve sapkınlık örneği olarak görmesine neden olmuştur. Zira Cehm, şeriat metinlerini kendi yorumlarıyla değiştirmiş, Allah'ı önceden bilgi, merhamet ve hikmetten yoksun soyut bir kavram olarak sunmuş ve insanı özgürlükten yoksun, sorumluluktan bağımsız bir varlık olarak tasvir etmiştir. Bu yaklaşım, çoklu tanrılar fikrinden sakınma iddiasıyla ortaya konulmuştur (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

4.1.2. Kaderiyye görüşünün eleştirisi

Kaderiyye, İslam'a mensup olan ve kaderin, emir ve yasakların ifası konusunda sorumluluğun, filleri bizzat işleyenlere ait olduğunu savunan topluluktur. İbn Teymiyye, bu grubun yalnızca arzularına uyduğunu belirtir. Eğer kader bir mazeret olsaydı, kimse yaptığı işlerden dolayı kınanmaz ve dünya ile ahirette ceza olmazdı; bu ise genel bir bozulmaya yol açar. İbn Teymiyye, bu grubu emir ve yasakları düşüren mübahiye olarak tanımlar ve onların Yahudi ve Hristiyanlardan, hatta Arap müşriklerinden bile daha kötü durumda olduklarını söyler (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

İbn Teymiyye, hadis-i şerifte "*Bu ümmetin Mecusileri Kaderiyye mensuplarıdır*" (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99). İfadesiyle kastedilen Mu'tezile'nin, kaderi inkâr ettikleri için eleştiriyi ve kınanmayı hak ettiklerini düşünür. İbn Teymiyye, Mu'tezile ile birçok konuda ve metodolojilerinde farklılık göstermesine rağmen, onlara yöneltilen ikilik suçlamasını reddeder. İbn Teymiyye'ye göre, Mu'tezile'nin, Allah'ın itaati yarattığını ve kulun ise günahı yarattığını söylemesi yanlış anlaşılmıştır. Kaderiyye mensupları, kulun

hem itaatın hem de günahın faili olduğunu kabul ederler. Onlara göre Allah, itaati emrederken günahı yasaklamıştır (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

İbn Teymiyye, Mu'tezile'nin emir ve yasaklara, vaad ve vaide, Allah ve Rasulü'ne itaate verdikleri önemi takdir ederken, kader konusundaki hatalarını eleştirir. Mu'tezile, genel bir irade ve her şeyi kapsayan bir kudretin varlığını kabul etmenin Allah'ın adaletine ve hikmetine aykırı olduğunu düşünerek yanılmışlardır. İbn Teymiyye, Cebriyye gibi onların da Allah'ın iradesinin sevgisiyle bağlantılı olduğunu düşünmelerini eleştirir ve irade-i şer'iyye (Allah'ın emrine bağlı irade) ile irade-i kâinât (Allah'ın yaratma iradesi) arasında ayırım yapmanın önemini vurgular (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

İbn Teymiyye, Mu'tezile'nin sebeplerin etkisi ve sonuçlarıyla bağlantısını kabul etmesi ve ilahi bilginin önceliğini savunması konusunda onlara katılır (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99). Ancak, insanın fiillerinin yaratıcısı olduğunu söylemelerini eleştirir: çünkü bu, tevhidle uyumlu olmayan bir ikiliğe yol açar.

İbn Teymiyye, her iki düşüncenin (Cebriyye ve Mu'tezile) yenilik içerdiğini, ancak bu yeniliklerin farklı olduğunu açıklar. Cebriyye, kişinin fiillerinden sorumlu olmadığını, çünkü yalnızca Allah'ın fail olduğunu söylerken, Mu'tezile, kişinin fiillerini kendi iradesiyle yaptığı için aralarında bir fark olmadığını savunur. Bu denklik, temel olarak taat ve günah işleyenin aynı seviyede olmasına neden olur ve sonraki aşamada yalnızca amellerle fark yaratılır. (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99).

Sonuç olarak, İbn Teymiyye, doğru metodun, Allah'ın genel iradesini ve yaratma iradesini kabul etmek, aynı zamanda sebepleri dikkate almak ve kişisel sorumluluğu ve şer'î yükümlülükleri tanımak olduğunu düşünür. Bu, kader ve insan eylemleri arasında bir denge kurmak anlamına gelir.

4.2. İbn Teymiyye'nin görüşü

İslam düşüncesinde ve İbn Teymiyye'nin anlayış biçiminde göre genel olarak ef'âl-i ibâd konusu; en zengin, en karmaşık ve en önemli kavramlardan biridir. Bu mesele hem inanç hem de davranış düzeyinde büyük bir öneme sahiptir. Bu konuyu İbn Teymiyye'nin perspektifinden tam anlamıyla kavrayabilmek için, onun ciltler dolusu eserinin değerlendirilmesi ve bu çalışmanın boyutlarını aşacak miktarda doküman elde edilmesi sebebiyle onun ef'âl-i ibad konusundaki olumlu yaklaşımı özetlenmiş ve üç ana başlıkta ele alınmıştır.

4.2.1. Allah'ın kudreti

Allah'ın kudreti ve iradesinin genişliği, müminin ilk olarak bilmesi gereken şeydir. Allah, her şeyin Rabbi ve yaratıcısıdır; O'ndan başka Rabb ve yaratıcı yoktur. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Göklerde ve yerde olan her şey O'nun mahlûkudur, O'nun kudreti altındadır ve O'nun iradesine tâbidir. Hiçbir şey O'nun kudreti ve mülkünden çıkamaz. Mülk O'nundur, hamd O'na aittir ve O, her şeye kadirdir. Müslümanlar Allah'ın her şeye kadir olduğunu kabul etmişlerdir. Kur'an da bu gerçeği birçok ayette dile getirmiştir.

Ancak, Allah'ın genel iradesi ve kudreti bağlamında şu sorular ortaya çıkabilir: Allah kötü fiiller yapabilir mi? Emir ve yasakladığı her fiil insanların yararına mıdır? İyilik ve kötülük, varlıkların özsel bir niteliği midir yoksa şer'i bir özellik midir? Allah zulüm yapabilir mi? Yoksa sadece en iyisini mi yapar? Allah'ın kudreti mutlak mıdır, yoksa iyilik ve doğrulukla mı sınırlıdır? Yaratılan her şeyin bir hikmeti var mıdır?

İbn Teymiyye, Müslümanların ve diğer inanç sahiplerinin, Allah'ın zulümden münezzehe olduğunda hemfikir olduklarını belirtir. Ancak, zulmün ne anlama geldiği

konusunda tartışmalar vardır. Mu'tezile, Allah'ın zulmünü, yaratılanların zulmüyle aynı tutarak, Allah'a yaratılanlara yükledikleri sorumlulukları yüklerler. Buna karşılık, Cehmiyye ve diğer bazı gruplar, Allah'ın yapamayacağı bir şey olmadığını, her türlü fiilin O'nun kudreti dâhilinde olduğunu savunurlar. İbn Teymiyye, bu görüşlerin hem akla hem de vahye aykırı olduğunu, Allah'ın hikmeti ve adaletini göz ardı ettiğini belirtir. (Gannuşi, 1999, s. 71; Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99). Allah'ın yarattığı her şeyde büyük bir hikmet ve adalet vardır; insanların bu hikmeti her zaman anlayamayacakları bir gerçektir. Ancak bu, yaratılışın temel amacını ve Allah'ın kudretini değiştirmez (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 96).

İbn Teymiyye, fiillerin, onları iyi veya kötü kılan niteliklere sahip olduğunu ve akıl yoluyla bu niteliklerin anlaşılabilirliğini savunur. Ancak, şeriat bir şeyi emrettiğinde o şey iyi, yasakladığında ise kötü olur. Akıllar, bu fiillerin içindeki iyiliği veya kötülüğü anlasın veya anlamasın, bu böyledir (Gannusi, 1999, s. 80; Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 99). İbn Teymiyye, selef-i salihînin görüşlerini savunarak, kader konusundaki iki uç noktadan uzak durur: Mu'tezile'nin kulların fiillerini inkâr eden görüşü ve Cebriyye'nin insan iradesini reddeden görüşü. O, bu iki aşırı uç arasındaki dengeyi koruyarak, İslamî metinlerin zahirî ve kapsamlı anlamlarını dikkate alır. Bu çerçevede, kader ve insanın sorumluluğu konusu, İbn Teymiyye'nin İslamî düşünceye katkıları arasında yer alır. Onun yaklaşımı, inananların hem kaderin ilahi bilgisine iman etmelerini hem de sebeplere sarılarak sorumluluklarını yerine getirmelerini gerektirir.

4.2.2. Allah'ın bilgisi veya kaderin önceden belirlenmesi

İbn Teymiyye'ye göre, Allah'ın kulların fiillerini bilmesi ve yazması, ilahi kadere iman etmenin temel unsurlarındandır. Allah Teâlâ, olmuş ve olacak her şeyi biliyorsa, insanın özgürlüğü ve sorumluluğu nerede kalmaktadır?

İbn Teymiyye, kaderin önceden belirlenmesine iman etmenin, Hz. Peygamber'den gelen sahih rivayetlere dayandığını vurgular. İmran b. Husayn'dan (ö 52 h) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Herkes, yaratıldığı şey için kolaylaştırılmıştır.*" (el-Nisâbûrî, s. 97). Allah'ın ilminin ve kaderin, yaratılmadan önce belirlendiğini anlatan birçok nas vardır ve bu, saadet veya şekavet belirleyen fiillerin varlığı ile çelişmez. Saadet ehli olan kimse, saadet ehlinin amellerine kolaylaştırılır; şekavet ehli olan kimse ise şekavet ehlinin amellerine kolaylaştırılır (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 85).

İbn Teymiyye, kaderin önceden takdir edilmesini gerekçe göstererek amelleri terk etmeyi sert bir şekilde eleştirir ve bu tutumu, dünya hayatında çabaları boşa çıkan kimselerin özelliklerinden biri olarak değerlendirir. Ona göre, ameli terk etmek, aslında yapılması gereken bir fiilin bir tür ihmali olup, kadere dayandırılarak yasaklanmış fiillerin işlenmesi ise şekavet ehline özgü bir tavidir (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 88).

Allah'ın önceden bilmesi ile sebeplerin etkinliği, insanın kudreti ve sorumluluğu arasında bir uyum bulunur. İbn Teymiyye, bu uyumu şu hadisle destekler: "Ya Resulallah: Tedavi için kullandığımız ilaçlar, koruma için kullandığımız dualar ve korunma yolları, Allah'ın kaderini değiştirir mi?" Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Onlar da Allah'ın kaderindedir.*" (et-Tirmîzî, 1998, s. 98).

Allah, bir şeyin belirli sebeplerle meydana geleceğini bildiyse, o şey bu sebepler olmadan gerçekleşmez. Eğer Allah, bu iki ebeveynin bir çocuk doğacağını bilmiş ve yazmışsa, bu, ebeveynlerin evlilikleri ve suyun (menin) inmesi ile ilişkilidir. Bir şeyin, sadece Allah'ın bilmesi ve yazmasıyla gerçekleşeceğini, failerin ve diğer sebeplerin gereksiz olduğunu düşünen kimse, açıkça sapkınlık içindedir (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 86).

Dolayısıyla, Allah'ın bir şeyin meydana geleceğini bilmesi ve yazması, o şeyin sebeplerinden ayrı değildir; bilakis, bunların hepsi ilahi kaderin bir parçasıdır, yani kâinatı ve nefisleri yöneten ilahi sistemdir. Allah'ın iradesi, bu sistemde etkin bir unsurdur. Saadet, Allah'ın kaderiyle gerçekleşir, ama bu, saadeti getiren amellerle olur. Şekavet de Allah'ın kaderiyle gerçekleşir, ama bu, şekaveti getiren amellerle olur, bunlardan biri de kadere dayanarak amelleri terk etmektir.

Sonuç olarak, İbn Teymiyye şöyle der: "Allah'ın önceden bilgisine iman etmek ve sebeplere sarılmak, her ikisi de gereklidir ve bunlar mutluluğa giden yoldur. Bunlar, ilahi kaderin iki ucudur. Sebepsiz iyiliğe sahip olabileceğini düşünen kimse yanılır; bilakis, Allah sebepleri ve sonuçları kolaylaştırandır ve geçmişte de böyle takdir etmiştir."

4.2.3. İnsanın ve Allah'ın kudreti

İnsanın kudreti ve iradesi, insan fiillerinde açıkça görülür, ancak bu kudret Allah'ın üstün kudretiyle ilişkilidir. İbn Teymiyye'ye, kulun kudretinin fiilin varlığında etkili olup olmadığı, bunun şirk mi yoksa cebir mi gerektirdiği sorulduğunda, "etki" kavramının çeşitli şekillerde anlaşılabilirliğini belirtmiştir.

Eğer "etki" kavramıyla, kulun kudretinin tek başına icat ve yaratmada bağımsız olduğu kastediliyorsa, bu tamamen reddedilir ve Ehl-i Sünnet tarafından sapkın bir görüş olarak kabul edilir. Ancak, "etki" kavramı, fiilin niteliklerinde veya yönlerinde bir tür yardım veya ortaklık olarak anlaşılırsa, bu da yanlıştır ve bir tür şirktir. Ancak, "etki" kavramıyla, fiilin yokluktan varlığa çıkmasının Allah tarafından yaratılan kulun kudreti aracılığıyla olduğu kastediliyorsa, bu kabul edilebilir ve doğrudur. Bu, Allah'ın yarattığı sebepler ve sonuçlar arasındaki ilişkiyi yansıtır ve şirk sayılmaz (Gannusi, 1999, s. 91; Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 91).

Sebeplerin tamamen bağımsız olarak çalıştığına inanmak sapkınlıktır, ancak etkilerini tamamen reddetmek de imkânsızdır. Sebepler, kalemin etkisi gibi, araçlar olarak etkiye sahiptir, ancak icat ve yaratmada bağımsız değildirler. İnsan bu sebeplere ihtiyaç duyar ve onlarsız hareket edemez; Allah, sebepleri ve sonuçlarını yaratmış ve bazılarını diğerlerinin yaratılmasının şartı yapmıştır.

İnsan sadece bir araç, kalem veya sopa gibi değildir; o, gerçek bir faildir, iradesi, kararlı bir isteği ve fiili gerçekleştirmek için uygun bir gücü vardır. Ehl-i Sünnet, insan fiillerinde irade ve isteği reddeden cebir kavramını kabul etmez ve insanın namaz kılması, cihad etmesi, zina yapması ve hırsızlık yapması gibi iradeli fiillerin, felçli bir kişinin titremesi gibi iradesiz hareketlerden temel olarak farklı olduğunu savunur (Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 98).

İnsanın, etkili sebepler zincirinde özel bir yeri vardır:

1. Allah, insana fiil sırasında zorunlu hareketlerle (korku veya hastalık nedeniyle titreme gibi) isteğe bağlı hareketler (ayağa kalkma, oturma, namaz kılma, zina yapma ve hırsızlık gibi) arasındaki farkı hissedebileceği bir kudret ve irade vermiştir.

2. İnsan, aklı sayesinde bilgi edinir, ayırt eder ve bu yolla emir ve yasakları alır.

3. Bir beden olarak, insan Allah'ın kozmik iradesine ve doğa yasalarına tabidir, bu bakımdan iradesizdir. Ancak ruh, akıl veya kalp açısından, Allah'ın iradesi ve kudreti içinde özgürdür (Gannusi, 1999, s. 92; Mecmuu'l-Fetava, 2011, s. 97).

Bu kudret, irade ve ruh, Allah'ın insanlara bahsettiği nimetlerdir ve insanın özgürlüğünün kapsamını sorgulatır. Ancak, bu doğal özgürlük eksiktir ve tamamlanması için çalışma ve mücadele gerektirir. Gerçek özgürlük, Allah'ın kaderi ile Allah'ın kaderine karşı mücadele eden, hastalığı ilaçla, cehaleti bilgiyle, zayıflık sebeplerini güç

sebepleriyle, yenilgi sebeplerini zafer sebepleriyle, geri kalmışlık sebeplerini ilerleme sebepleriyle ve sapkınlık sebeplerini hidayet sebepleriyle savmaya çalışan özgürlüktür.

5. Sonuç

İbn Teymiyye, ef'âl-i ibad meselesinde selevin görüşünü nasıl anladığını açıklamıştır. İnsanın özgürlüğünü kanıtlama konusunda, Allah'a karşı cesaretlerini eleştirse de Mu'tezile'ye yakın bir tutum benimsemiştir ve Cebriyye'yi de eleştirmiştir. İbn Teymiyye, her iki gruptan farklı olarak birkaç noktaya vurgu yapmıştır: Evrenin sebep-sonuç ilişkisi içinde olduğu ve bu sebeplerin Allah'tan bağımsız olmayan bir etkiye sahip olduğu; kaderin ve bilginin önceden belirlenmiş olmasıyla birlikte, sebeplerin etkinliği ve sonuçlarıyla bağlantılı olması; Allah'ın mutlak kudretiyle birlikte, imkânsızlık, zulüm ve abesle ilgisizliği. Ayrıca, Allah'ın iradesinin kozmik ve şer'i olmak üzere ikiye ayrıldığını ve O'nun adil ve hikmet sahibi olduğunu belirtmiş, mülkünde sevdiği ve sevmediği her şeyin O'nun kaderiyle gerçekleştiğini ifade etmiştir. Kulun kendisine verilen özgürlük çerçevesinde gerçek bir fail olduğunu ve dünya ile ahiretteki kaderinden sorumlu olduğunu vurgulamış; insanın etkinliğinin sebeplerin düzenini anlamakta ve onları kontrol etmekte yattığını, akıl ve ruhu sayesinde zorunluluktan kurtulup mükemmelliğe doğru ilerlediğini, kaderin kabul edilip ona sığınılmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, ahlaki değerlerin nesnelliklerine ve aklın, inceliklerini keşfetmede şeriata ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmiştir.

İbn Teymiyye'nin sunduğu şekilde kader, bir sır değildir; evrende ve nefislerde olan her şeyi kuşatan, mükemmel bir hikmet ve düzenle donatılmış ilahi bir sistemdir. Bu sistem, düzensizliği ve karmaşayı engeller, kanunların sürekliliğini sağlar ve ahlak ile hukuk için güçlü ve nesnel bir dayanak sunar. Bu da ruha huzur verir ve hukuku ile ahlakı, onları yok edebilecek görelilikten korur. Ancak, evrenin ve nefislerin tüm verilerini kavramak yalnızca Yaratan'a mahsustur. İnsanın onuru, evrenin düzenini keşfetme ve onu en yüksek ideale hizmet edecek şekilde kullanma çabasında yatar. Bununla birlikte, İbn Teymiyye'nin belirttiği gibi, Allah'ın kaderinde yalnızca kendisine mahsus olan ve insan tarafından tam olarak kavranması mümkün olmayan gizli bir yön bulunmaktadır.

İbn Teymiyye'nin düşünce sistemi, Allah'ın mutlak iradesi ve kudretini kabul ederken, aynı zamanda insanın fiillerinden sorumlu olduğu gerçeğini de vurgular. O, Kur'an ve Sünnet'ten hareketle, insanın hem özgür iradesiyle hareket ettiğini hem de bu iradenin Allah'ın bilgisi ve takdiri çerçevesinde olduğunu belirtir. İbn Teymiyye'ye göre, insanlar kendi iradeleriyle iyi ya da kötü fiilleri seçebilirler, ancak bu fiillerin gerçekleşmesi Allah'ın izni ve yaratması ile mümkündür. Bu, Allah'ın her şeyin üzerinde mutlak hâkim olduğu gerçeği ile insanın sorumluluğu arasında bir denge kurar.

Bu dengeyi korumak için İbn Teymiyye, Cebriyye ve Mu'tezile gibi aşırı uçları eleştirir ve her iki görüşün de İslam'ın özüne uygun olmadığını savunur. Cebriyye, insanın fiillerinde tamamen zorunlu olduğunu ve hiçbir iradesi olmadığını ileri sürerken, Mu'tezile mezhebi ise insanın fiillerinde tamamen bağımsız olduğunu ve Allah'ın bu fiiller üzerinde hiçbir etkisi olmadığını iddia eder. İbn Teymiyye, bu iki görüşün de aşırılıklar içerdiğini ve İslam'ın dengeli yaklaşımına aykırı olduğunu belirtir.

Ayrıca, İbn Teymiyye, sebeplerin ve sonuçların Allah'ın iradesi ve kudretiyle gerçekleştiğini savunur. Ona göre, sebepler sonuçları doğuran araçlardır, ancak bu, sebeplerin bağımsız bir güç olduğu anlamına gelmez. Sebepler, Allah'ın takdiri ve yaratmasıyla etkili olurlar ve bu yüzden hiçbir sebep, Allah'ın iradesi olmadan kendi

başına bir sonuç doğuramaz. Bu, İbn Teymiyye'nin kader anlayışında merkezi bir yer tutar ve insanın sorumluluğu ile Allah'ın mutlak kudreti arasındaki ilişkiyi açıklar.

Sonuç olarak, İbn Teymiyye'nin ef'âl-i ibad konusundaki yaklaşımı, İslam'ın temel inançlarına ve ahlaki prensiplerine uygun, akıl ve nakil ışığında şekillenmiş, dengeli ve kapsamlı bir anlayıştır. Bu yaklaşım, hem Allah'ın mutlak iradesini kabul ederken hem de insanın sorumluluğunu vurgular ve böylece İslam düşüncesine önemli bir katkı sağlar.

6. Araştırmanın etik yönü

Bu çalışma herhangi bir etik kurul onayı gerektirmemektedir.

7. Çıkar çatışması beyanı

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

8. Katkı oranı

Makale metni, Doç. Dr. Ahmet YALÇIN'ın gözetiminde Ubade KORC tarafından yazılmıştır.

9. Finansal destek beyanı

Bu araştırma herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

KAYNAKÇA

Bağdâdî, İ. (1951). *Hediyetü'l-Arifin*.

Bin Teymiyye, T. & Ahmed el-H. (2011). *Mecmuu'l-Fetava*. Daru'l-Vefa.

Duman, S. (2018). *İbn Teymiyye'nin fıkıh düşüncesi*. Beka Yayınevi.

Ebû Zehra, M. (1988). *İmam İbn Teymiyye* (Çev. Nusreddin Bolelli vd.). İslamoğlu Yayınevi.

El-Nîsâbü'rî, Müslim bin, el-Haccâc ebu'l-Hasan & el-Kuşeyrî. (Tarih Yok). *Sahih-i Müslim*. Dâru'l-ihyâi't-türâsi'l-Arabî.

Et-Tirmîzî & Muhammed B. İ. (1998). *Câmiu'l-kebîr veya Sünen et-Tirmîzî*. Daru'l-Garbu'l-İslamî.

Gannuşî, R. (1999). *İbn Teymiyye'de kader* (Çev. Mağrib Araştırma ve Çeviri Merkezi).

Korc, U., & Yalçın, A., (2025). İbn Teymiyye'ye göre Ef'âli'l-İbâd.

Hilmi, M. (2005). *Menhecü Ulemâi'l-Hadis ve's-Sünne fi Usûli'd-Din*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn, K. & Ebi'l-Fidâi, İ. (2007). *El-Bidâye ve'n-Nihâye*.

İbnü'l-Verdî, Z. & Ömer b. Muzaffer. (1996). *Târîhu İbni'l-Verdî*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İmara, M. (1988). *Mu'tezile ve insan özgürlüğü sorunu*. Daru's-şurûk.

Kâdi, A. (Tarih Yok). *El-Muğnî*. Kahire: Mısır Kamu Vakfı.

Kütübî, M. B. Ş. (1973). *Fevâtü'l-Vefeyât*. (Çev. İhsan Abbas). Dâru Sâdır.

Muhammed Ebû, Z. (2011). *Mezhepleri tarihi* (Çev. Mevlüt Karaca). Hisar Yayınevi.

Serdar, M. & Işık, H. (2018). *Kelam tarihi*. Kimlik Yayınevi.

Şerif, M. M. (2014). *İslâm düşünce tarihi*. İnsan Yayınları.

Yalçın, A. (2020). *Selefi düşüncenin tarihsel gelişmesinde İbn Teymiyye*. Kimlik Yayınevi.

Yeprem, S. (1984). *İrade özgürlüğü ve İmam El-Maturidi*. Vakıf Yayınevi.

Zehebî, (2007). *Kitâbü Tezkireti'l-Huffâz*. (Çev. Şeyh Zekerriyya Umeyrât). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ziriklî, H. (1997). *El-Âlâm-Kâmusu Terâcim*. Dâru'l-İlim Li'l-Melayîn.